

НУР УСТИГА НУР ЁҒСИН

ЁХУД

4800 йил

АВВАЛГИ БИР
СЎЗИМИЗ ҲАҚИДА
ДУНЁДА БОРАЁТГАН
БАҲС ТЎҒРИСИДА
БИТИК

Анвар ШУКУРОВ

Анвар Шукуров

**Нур устига нур ёгсин ёхуд 4800 йил аввалги бир сўзимиз
хақида дунёда бораётган баҳс тўғрисида битик**

(ЭССЕ)

Тошкент
«CHASHMA PRINT»
2013

Нашр учун масъуллар:
филология фанлари доктори, профессор
Самихон Аширбоев,
тарих фанлари доктори,
Рустам Абдусаматович Тиллабоев

Т а к р и з ч и л а р:
Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси, ёзувчи, таржимон
Ҳабибулло Зайниддин
Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси, шоир
Сирожиддин Рауф
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими
Тўлқин Ҳайит

ISBN

© «CHASHMA PRINT» МЧЖ нашриёти, 2013 й.

© Анвар Шукуров, 2013 й.

КИРИШ

«... Ҳаммамиз шу тупрокнинг сувини ичганмиз, нон-тузини еганмиз. Барчамиз ўзимизни ўзбек санаймиз. Ўзбеклигимиздан фахрланамиз, гурурланамиз.

...Ўзбек номи қачон пайдо бўлган? Совет тарихшуносларининг ёзишича, гўё XVI асрда, яъни бизнинг заминимизни Дашти Қипчоқ хонлари ишғол қилгандан кейин ўзбек номи пайдо бўлган эмиш. Ахир, биз Мовароуннаҳр деб атайдиган икки дарё оралиғида унғача ҳам халқ яшаган-ку! Ёки бу халқ бошқа миллат бўлганми? Мантик қани бу ерда?

...бизда довжорак, замонавий фикрлайдиган олимлар етишмайди. Мен академик Яҳё Фуломовни яхши билардим. У мустақил фикрга эга бўлган, керак бўлса, энг юқори лавозим эгасига ёқмайдиган тўғри гапни дадил айта оладиган олим эди... Бу фазилати туфайли тазйиқ кўрганини ҳам эшитганман. Лекин адолатни ҳамма нарсадан устун билган, ватанпарвар одам шундай бўлади. Ана шундай одамлар ҳаёти бизга ибрат мактаби бўлмоғи лозим.

Энди икки оғиз сўз оммавий ахборот воситалари орқали тарих мавзусини ёритиш ҳақида. Бизнинг матбуотимиз, телевидениемиз ҳам тарихга оид мақолалар чоп этганда, кўрсатувлар тайёрлаганда **бир кишининг фикрини ягона ҳақиқат сифатида қабул қилинишига йўл қўймаслиги** даркор. Муайян масалада турли фикрларни билдириш, баҳс орқали ҳақиқат ойдинлашувига эришиш лозим. Тарихий воқеаларни, шахслар фаолиятини изоҳлаш йўли билан одамларни асл ҳақиқатдан огоҳ этишимиз керак. Чунки, биз шакллантираётган жамиятимиз мафқураси ҳам тарих булоқларидан озиқланади».

И.А.Каримов «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» (Тарихчи олимлар ва журналистлар билан суҳбат, «Мулоқот» журнали 1998 йил 5-сон).

ТАРИХ–АВВАЛО ХОТИРА

Мамлакатимиз Президентининг «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» номли асари (Тарихчи олимлар ва журналистлар билан суҳбат, «Мулоқот» журналининг 1998-йил 5-сони)ни қайта, энди синчиклаб ўқиб чиқишга тўғри келди. Асар бундан деярли 15 йил муқаддам ёзилган бўлса-да, ҳозир ҳам ўз долзарблигини йўқотмаган. Унда тарихимиз, халқимизнинг ўтмиши ҳақида қуюнчаклик билан айтилган гаплар ҳар бир ўзбек зиёлисининг қалби қат-қатига ўрнашиб қолади.

Тўғриси, бу асарни илгари ҳам ўқиганман. Лекин, у пайтлар менинг ватанпарварлик, халқпарварлик, миллий ғурур, буюк ўтмиш – тарихимиз ва қурилажак келажак ҳақидаги тушунчаларим ўта саёз бўлган.

Мен тарихчи ҳам, филолог ҳам эмасман. Тарих ёки филология фанлари илмий унвонларига ҳам даъвогарлигим йўқ. Ушбу асарим халқимизнинг миллий ғурурини кўтариш ниятида бадиий публицистик, тарихий илдизларимиз ҳақидаги мушоҳадаларни ўзида жамлаган эсседир. Аммо, асарни яратиш асносида тилшунослик ва тарих фани бўйича қатор мустақил хулосаларга келдим.

Аввало, икки талаба шогирдим билан ўзбек тилшунослиги тарихида ҳали қўл урилмаган ишни амалга оширдик: «Ўтмоқ» феълининг 175.400 та шаклини ясадик. Қолаверса, бу шаклларни 500.000 тага ҳам етказиш мумкин деган хулосага келдик. Шубҳа йўқ-ки, бу ҳол ўзбек тилининг қадимийлигидан дарак беради. Тилшуносликда барча тиллар битта – боботилдан тарқалган деган назария мавжуд. Чунончи, ушбу назарияни эътироф этган ҳолда, мен мазкур асаримда ҳиндевропа тиллари оиласига кирувчи европа халқлари тилларидаги асосий элементлар қадимги туркий тилдан олинганлиги ҳақидаги ғояни илгари сурмоқдаман.

Тарих фанига оид ҳозирги ўзбек халқининг аждодлари қачондан бошлаб ўтроқ ҳаёт кечири бошлаган?-деган саволга келсак, унинг жавоби жуда узоқ ўтмишга бориб тақалади. Дунёдаги топонимларнинг қайси жой номи охирида «кент», «тепа», «лик», «кўрғон», «қалъа» сўзлари бўлса, бу сўзлар ўтроқ ҳаёт, шаҳарни англатган.

Асар ёзилишига бўлган биринчи туртки, ўзимнинг нега «ўзбек» деб аталишим борасида, «фанда яқдил хулоса мавжуд эмас» деган

катъий фикр бўлди. Шундан сўнг, Миллий Энциклопедиямиздан мазкур масалага оид барча маълумотларни йиға бошладим. Тарихий илдизларимиз кимлар эканлиги ҳақидаги изланишларим тарих фани услубларига ҳам, тилшунослик фани услубларига ҳам тўғри келмас, балки. Ўқиган ҳамда билганларимни суҳбатларда «чархлаб» олдим. Кейин мантиққа асосланиб, «ўзбек» атамасининг келиб чиқиши ҳақида рисолача ёздим.

Хуллас, юқорилагилардан келиб чиқиб, айтадиган бўлсам, Юртбошимизнинг юқорида тилга олиб ўтган асарларида, мен рисолада қаламга олган фикрларга эҳтиёж борлигини англадим.

Дарҳақиқат, «ўзбек» атамасини XIV аср боши Олтин Ўрда хони Ўзбекхон билан боғлаб бўлмайди. Қолаверса, бу сўз пайдо бўлганига 4000 йилдан ошган.

Мен асарни эълон қилганимдан сўнг, билдимки, бири олим, бири таникли адибимиз ўзбек сўзининг «ўғуз» ҳамда «бек» сўзларидан ташкил бўлиши мумкинлигини айтган эканлар. Улардан бири – архитектура фанлари доктори раҳматлик П.Зоҳидов ўзининг «Рабғузий саодати» мақоласида («Тафаккур» журнали 2008 йил 1-сон) ҳамда файласуф адибимиз раҳматлик Асқад Мухтор ўзининг «Уйқу қочганда» (Т.-2005й. «Маънавият» нашриёти 8-9-бетлар) асарида айна фикрни айтишган.

Айтиш мумкинки, миллатимиз тарихини ўрганиш ўтган асрнинг бошларида авж олган.

Бу ҳақда Президентимиз шундай дейдилар:

...–XX аср бошидаги маърифатчилик ҳаракати ҳақида гапиргандим. Ўша ҳаракатнинг намояндалари бойлик учун, шон-шухрат учун майдонга чиқишдими? Маҳмудхўжа Бехбудий, Мунаввар Қори, Фитрат, Таваллоларга мактаб очганлари, халқни ўз ҳақ-ҳуқуқларини танишга даъват этганлари учун биров маош тўлаганми? Биров уларга ойлик берганми? Албатта, йўқ! Улар ўт билан ўйнашаётганларини, истибодга қарши курашаётганлари учун аёвсиз жазоланишларини олдиндан яхши билишган. Билатуриб, онгли равишда мана шу йўлдан борганлар. Чунки, виждонлари, иймонлари шунга даъват этган.

Ўша пайтда М.Бехбудий тарихимизга бўлган муносабат ҳақида куюниб бундай ёзади:

«...Бурунги асрларда Туркистон ва турклар воқеоти ва аҳволи ҳақида туркий, форсий ва арабий тилларда неча китоблар

ёзилгандурки, у китоблардан рус ва бошқа оврўпойилар истифода этган ва этмакдадурлар. Лекин у мухталиф (турли-туман) тилларда ёзилган. Тарихий асарлардан биз туркистонийлар истифода этуб, янги муҳокама ва тадқиқот ила ўз шевамизда мунтазам бир асар вужудга келтирганимиз йўқ».

Лекин, бу ишлар чала қолиб кетди. Мустабид совет тузуми Чор Россиясининг мустамлакачилик қарашларини давом эттириб, ўзлигимизни, ўз тарихимизни ўрганишимизга йўл бермади. Тарихнинг инсон ҳаётидаги, унинг маънавиятидаги ўрни қандай?

Бу борада Президентимиз шундай фикр билдирадилар:

«...Энди асосий масалага ўтсак. Хўш, тарихнинг маънавиятимизда тутган ўрни қандай? Тарихни яхши билмасдан туриб, юксак маънавиятга эришиш мумкинми? Албатта, мумкин эмас! Маънавиятини тиклаши, туғилиб ўсган юртида ўзини бошқалардан кам сезмай, бошини баланд кўтариб юриши учун инсонга, албатта, тарихий хотира керак.

..Хулоса шуки, олис-олис жойларда халқимиз, мамлакатимиз ўтмиши ҳақида айтилаётган мулоҳазаларнинг аксарият қисми сохта, ғайриилмийдир.

Лекин табиий бир савол туғилади: давлатчилик тарихимиз туб бурилиш палласига кирган бир пайтда ўзимизнинг замон ва макондаги ўрнимизни аниқ белгилаб олишимиз, насл-насабимиз, кимлигимизни билишимиз керакми-йўқми?

Матбуотда ўтмишимизга тааллуқли бирор мақола чоп этилса, бирор бир тарихий асар, хоҳ у илмий, хоҳ бадиий бўлсин, кўлимга тушиб қолса, албатта, ўқиб чиқаман. Сиёсатчидан, арбобдан деган одам, агар виждони бўлса, ўз халқининг тарихий ўтмишини билиши шарт.

Ҳаммамиз шу тупроқнинг сувини ичганмиз, нон-тузини еганмиз. Ҳаммамиз ўзимизни ўзбек санаймиз. Ўзбеклигимиздан фахрланамиз, ғурурланамиз. Яқинда Муҳаммад Юсуфнинг бир шеърини ўқиб қолдим. Ўзбек номини тушуниш учун нималарни билиш кераклиги ҳақида ёзибди. Яхши шеър! Қани энди, олимларимиз ҳам мана шундай катта ғояларнинг илмий талқинини берсалар».

Президентимиз ҳаққоний тарихни яратиш учун ҳали анча изланишлар, баҳс-мунозаралар лозимлигини, 20 мингта тарихий кўлёмаларни замонавий ўзбек тилига таржима қилиш, чоп этишдан кейин ҳам қанчадан-қанча изланишлар, дунёнинг турли

бурчакларидаги йиғилишларда ўз нуқтаи-назарини ҳимоя қилиш, хато фикрлардан воз кечиш, мантиқий тўғри ва асосли бўлса рақиб хулосаларини тан олиш, умуман машаққатли, фидокорона меҳнат кутиб турганини яхши англаган ҳолда хулосада шундай дейдилар:

«Мақсад шуки, фанда бизнинг тарихий томирларимизни аниқлайдиган, миллий ғуруримизни юксалтирадиган янги йўналишлар пайдо бўлиши керак».

– Бир сўз билан айтганда, давлатимиз, миллатимизнинг ҳаққоний илмий тарихини яратиш кенг жамоатчилигимиз учун ғоят муҳим ва долзарб масалага айланиши лозим» (Тарихчи олимлар ва журналистлар билан суҳбат, «Мулоқот» журнали 1998 йил 5-сон).

Мен ҳам ана шу жамоатчиликнинг бир вакили, эркин фуқаролик жамиятини кураётган, демократик тамойилларни бош мақсад қилган ўзбек миллатининг эркин фикрловчи бир фарзандиман.

Асарим баҳс-мунозараларга сабаб бўлиши мумкин. Баҳс бу одамзотнинг қониди бор. Бир вақтлар отамиз Одам ва онамиз Ҳавво ҳам баҳс туфайли, жаннатдан ерга тушган экан. Бугунги кунда Одам ва Ҳавво болалари етти миллиарддан ошди. Уларнинг ҳар бири миясига, кунига ўнтадан фикр келса, галактикамизда етмиш миллиард фикр айланиб юради. Яна қанчадан-қанча ўтган олимлар, ёзувчилар, сиёсатчиларнинг фикрлари ҳам тирик. Одамзот ҳеч кимнинг фикрини аниқ ҳақиқат сифатида қабул қилмаганидан баҳс келиб чиқади-да!

Сизга мен одамзотнинг фикрини айтяпман, ҳатто дунёдаги бор мавжудот-у махлуқотни яратган Зотнинг ҳам фикрларини Одам болалари қабул қилмай, баҳс юритаётганидан уларнинг бир ярим миллиарди насроний, шунчага яқини мусулмон, неча юз миллиони иудаист, икки миллиарддан кўпроғи бутпараст, баъзилари атеист бўлиб, умрлари бўйи баҳс олиб боряптилар-ку. Шунинг учун баҳс-мунозаралар бўлиши табиий ҳол деб тушунилиши керак.

Ушбу асарнинг ёзилишидан яна бир мақсад: Қадимги дунё тарихи фанидан Марказий Осиёлик тарихчи олимлар, ҳозирча, Абу Райхон Беруний, Маҳмуд Кошғарий, Мирзо Улуғбек, Абулғози Баҳодирхон учун саҳифа талаб қилишдир.

Минг йил аввал яшаган ўзбек олими Абу Райхон Берунийдунёдаги биринчи глобусни яратган, астрономияни яхши билган, шоир айтганидек, «ақл машъали» билан Америка қитъаси

мавжудлигини аниқлаб берган. Абу Райхон Беруний Нух алайҳиссалом тўфони бўлган вақтни ҳисоб китоб қилиб берган ва бу муддат ҳозирги пайтда 5115 йилни ташкил этади.

Маҳмуд Кошғарий эса туркларнинг шоҳи Алп Эр Тўнганинг милоддан анча олдин Яқин Шарқ мамлакатларини забт этганлиги ҳақидаги маълумотларни қолдирган.

Мирзо Улуғбек ва Абулғози Баҳодирхонлар туркий халқларнинг бобоси Ўғузхон бундан 4800 йил аввал яшаганлиги, у дунёнинг Фарбу-Шарқини жангу-жадал билан олганлигини етказишган.

Ўғузхон номи изсиз кетгани йўқ. Унинг авлодлари ҳозирги кунда ҳам ЕврооСИё халқлари таркибида яшамоқдалар, Ўғузлар билан боғлиқ этнонимлар, гидронимлар, топонимлар жуда кўп.

Фарбда ҳам, Шарқда ҳам насл-насаб суриштирилган. Мен айтаётган тарих ёзган тўрт кишининг барчаси насл-насаби қадимги подшоҳ Ўғузхонга бориб тақалади, учтасининг насаби подшоҳликка бевосита алоқадор. Улардан Мирзо Улуғбек ҳамда Абулғози Баҳодирхон ўз даврида, мамлакат подшоси бўлганлар, Маҳмуд Кошғарийнинг отаси эса амир бўлган. Шунинг учун бу аслзодалар бировнинг манфаати дея, тарих ёзмаганлар. Улар тарихда сохта ном қозониш қанчалик катта гуноҳ эканлигини яхши билганлар.

Ўрта асрларда ҳозирги Ўзбекистонда жуда кўп диний, дунёвий олимлар етишиб чиқди. Шулардан бирининг дунё фанига қўшган битта кашфиётини айтиб ўтай. Бу олимнинг исми Абу Жаъфар (Абу Абдуллох) Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий (783, Хива — 850, Бағдод) эди. Унгача дунёда асосан икки хил санок системаси бор эди. Бири рим санок системаси бўлиб, бунда сонлар LX (олтмиш)лик санок тизими орқали ҳисобланар ва тақсимланарди, масалан 1соат = LX минут; 1 минут = LX секунд. Иккинчиси ҳинд санок системаси бўлиб бунда сонлар 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9 лик санок тизими орқали ҳисобланар ва тақсимланарди. Хоразмий иккала тизим ва бошқа халқлардаги рақамлар, масалан араб рақамларини чуқур ўрганиб чиқиб, битта рақамни кашф қилди-ки, шундан кейин дунё ҳисоб-китобида оламшумул тараққиёт бошланди. Ҳа, худди шундай. Бу биров қўшса кўпаймайдиган, биров камайтирса ҳеч нарса йўқолмайдиган, аммо кўпайтирса ёки бўлса ҳаммаси йўққа чиқадиган ноль рақами эди. Мана шундан сўнг, дунёда 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100 ва ҳоказо каби сонлар пайдо бўлди.

Охирги бир ярим аср мобайнида дунёдаги барча фанлар беқиёс даражада ривожланди. Математика, физика, кимё, астрономиянинг эришган ютуқларини санаб ўтишнинг ўзиёқ жуда кўп вақтни олади.

Олимларнинг тарихга, хусусан, ўз келиб чиқиши тарихига бўлган қизиқиши ҳам ортди. Қадимги ёзувлар, тошлардаги битиклар ўқилмоқда, археологик қазишмалар тарихий ҳақиқатни тиклашга ёрдам бермоқда.

Аммо, қадимги дунё тарихида Марказий Осиё, ҳозирги Россия, Европадаги баъзи халқларнинг келиб чиқишида турли-туман фикрлар мантиқий ечим топмаяпти. Бу ҳақда баҳс-мунозаралар оташдай бир гуриллаб, бир тўхтаб тин олгач, ўчаман деб турган чўғни фикрлар шамоли кўзгаб яна аланга олдирмоқда. Фаҳмимча, бу баҳс-мунозараларда нимадир етишмаётгандек. Шу етишмаётган унсур Марказий Осиё тарихчилари қолдирган меросни қадимги юнон, рим, хитой, форс манбалари билан қайта солиштириш орқали ўрганиб чиқиш бўлса керак. Шу ғоя мени кўлга қалам олишга мажбур этди.

Ушбу асарда дунёнинг барча тилларида мавжуд «Т» товушининг тарихий ҳақиқатни тиклашдаги ролини очиб беришга ҳам уринилади. Зеро, мана шу биттагина «Т» товуши тилсими қадимги туркий, славян, герман халқлари келиб чиқиши тарихига янада ойдинлик киритар, балким.

I БОБ

«Ўзбек» атамасининг келиб чиқиши ҳақида.

I. Жумбоқларга тўла тилимиз

Инсонга берилган билим чегараланган. Уни кенгайтириш унинг хоҳиш иродаси, тилак-истаги, ҳаракатига боғлиқ. Тилшунослик соҳасига менинг алоқам кам. Агар бир неча ҳикоя ва қиссалар ёзганим, пёвса ва ҳикоялар таржима қилганим, ёзган пёвсамни вилоят театри сахнасида қўйдирганимни айтмаса. Ҳа, айтмоқчи. Ўн йил хўжалик судида ажрим, ҳал қилув қарорлари, беш йил Қонунчилик палатасида қонунлар ёзилишида иштирок этганим, бешта қонун лойиҳаси тайёрлашда иштирок этиб, учта қонун қабул қилинишида ташаббускор бўлганимни ҳам айтиб ўтишим керак экан. Қолган пайтда ҳам ёзув-чизувдан узоқлашганим йўқ экан. Қасбим ҳуқуқшунос бўлганидан сўнг, турли-туман ариза, шикоят, алоқа хати, норозилик хатлари, даъво аризалари ҳам ёзганман.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/933> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/933> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/933>